

02.12.2024

W P L Y N Ę Ł O

RPW/22955/2024 P

Data: 2024-12-02

dr hab. Ewa Baranowska-Prokop, prof. SGH
Katedra Międzynarodowego Marketingu
Kolegium Gospodarki Światowej
Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

Warszawa, 27.11. 2024 r.

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Elżbiety Jabłońskiej
pt. „DETERMINANTY FUNKCJONOWANIA I ROZWOJU FIRM RODZINNYCH W
WOJEWÓDZTWIE ZACHODNIOPOMORSKIM”
przygotowanej pod kierunkiem naukowym
prof. zw. dr hab. Danuty Kopycińskiej

Części recenzji:

- tematyka rozprawy,
- cele pracy i przyjęta hipoteza badawcza,
- metody badawcze,
- struktura i ocena wartości merytorycznej rozprawy,
- rezultaty badawcze,
- ocena strony formalnej i technicznej pracy,
- konkluzja końcowa.

1. Tematyka rozprawy

Mgr E. Jabłońska w przedkładanej rozprawie doktorskiej podjęła ważną i niezmiennie aktualną tematykę determinant funkcjonowania i rozwoju firm rodzinnych. Przedmiotem badań były przedsiębiorstwa tego typu działające w województwie zachodniopomorskim.

Zgodnie ze wskazaniem Autorki „W Unii Europejskiej, według szacunków, firmy rodzinne stanowią około 60% wszystkich przedsiębiorstw, generując od 20% do 70% PKB i zapewniając od 40% do 50% miejsc pracy w sektorze prywatnym”. Jak zauważono, w literaturze przedmiotu w latach 2009–2024 dominują głównie analizy ogólnokrajowe o charakterze agregowanym, pomimo zaleceń badań nad firmami rodzinnymi na poziomie regionalnym, które dałyby możliwość uwzględnienia heterogeniczności społeczno-geograficznych uwarunkowań lokalnych. Stąd podjęcie badania o zakresie regionalnym (w tym przypadku województwo zachodniopomorskie) jest wysoce zasadne.

W mojej opinii tytuł pracy został zredagowany właściwie, a przygotowana rozprawa stanowi próbę wypełnienia istniejącej luki badawczej. Ma ona potencjał wniesienia istotnego materiału poznawczego i zasługuje w pełni na miano oryginalnej.

2. Cele pracy i przyjęte hipotezy badawcze

Celem głównym dysertacji jest: „identyfikacja determinant funkcjonowania i rozwoju firm rodzinnych w województwie zachodniopomorskim” (s. 7). Natomiast, za cel poboczny przyjęto analizę porównawczą uzyskanych wyników badań firm rodzinnych województwa zachodniopomorskiego z wybranymi wynikami badań ogólnopolskich. Tak sformułowany cel główny można uznać za prawidłowo określony. Natomiast celem pobocznym nie może być analiza porównawcza gdyż jako taka - jest ona metodą badawczą. Autorka zapewne chciała wskazać na wnioski wynikające z tego typu analiz jako uzupełnienie do wniosków wynikających z badania podstawowego.

Wyznaczone przez Autorkę zadania badawcze (str. 7) zostały zidentyfikowane i opisane w sposób prawidłowy.

Dość zaskakujący jest jednak fakt braku sformułowania ściśle zdefiniowanej tezy pracy oraz brak hipotez badawczych. Autorka uzasadnia to w następujący sposób: „*Ze względu na brak: ujednoczonej, powszechnie „obowiązującej” definicji firmy rodzinnej; odrębnych uregulowań prawnych dla tej grupy przedsiębiorstw; wyodrębnienia tej grupy przedsiębiorstw w publicznych statystykach i tym samym brak wiarygodnej populacji firm rodzinnych w województwie zachodniopomorskim, autorka zrezygnowała z postawienia hipotez badawczych i w badaniach zastosowała podejście idiograficzne, niewymagające formułowania hipotez. Uzasadnienie to w mojej opinii jest niewystarczające.*”

Jak sama Autorka wskazuje w literaturze przedmiotu istnieje bardzo wiele definicji firm rodzinnych. W pracy wskazano na 250 definicji tego typu (szczegółowe zestawienie znajduje się w pracy w Tab.2.2, str. 48-50). Do najbardziej znanych można zaliczyć definicje: GUS, UE, PARP, GPW itp. Stąd słabo uzasadniona wydaje się próba samodzielnego sformułowania definicji firmy rodzinnej jako: „*...przedsiębiorstwo, w którym rodzina pełni rolę właściciela oraz aktywnie uczestniczy w zarządzaniu. Celem takiej organizacji jest harmonijne modyfikowanie celów biznesowych i rodzinnych w sposób, który zapewnia stabilność i bezpieczeństwo firmy dla przyszłych pokoleń. Działania te opierają się na silnych więzach rodzinnych oraz poczuciu odpowiedzialności, pozwalając na tworzenie trwałego dziedzictwa służącego kolejnym generacjom.*” Natomiast w części badawczej pracy (str. 89) Autorka z

całkowitym brakiem konsekwencji stwierdza: „Ze względu na brak jednolitej definicji firmy rodzinnej na użytek badań przyjęto kryterium samouznania. Oznacza to, że za firmę rodzinną uznano przedsiębiorstwa, które same się za takie uznają, zgodnie z deklaracją ich właścicieli.” Samouznanie jest dużym uproszczeniem w określeniu firm rodzinnych i tym bardziej w procesie przeprowadzania i analizy badań ankietowych.

Należało pokusić się o wypracowanie własnej precyzyjnie sformułowanej i dającej możliwość operacjonalizacji badań – definicji firm rodzinnych lub (co w mojej opinii bardziej właściwe) posłużyć się jedną z istniejących już w literaturze definicji (np. załącznik 1, s. 190-193) i na tej podstawie prowadzić badania.

3. Metody badawcze

Jak już wcześniej wspomniano Autorka wykorzystwała zróżnicowane metody badawcze w celu rozwiązania postawionego problemu. Pozytywnie należy ocenić wykonanie wnikliwej i rzetelnej analizy literatury przedmiotu (391 pozycji). Uważam jednak, że warto byłoby dokonać jej uporządkowania, np.: podzielić na prace zwarte, materiały źródłowe, akty prawne, źródła internetowe itp.

Badania empiryczne jakościowe zostały przeprowadzone w formie prezentacji studiów przypadku w trzech celowo wybranych przedsiębiorstwach rodzinnych z województwa zachodniopomorskiego, zróżnicowanych pod względem miejsca i rodzaju prowadzonej działalności. W mojej opinii badania te mają charakter uzupełniający i raczej ilustracyjny.

Natomiast, w ramach badań empirycznych ilościowych przeprowadzono badanie sondażowe – metodą ankietową opartą na źródłach pierwotnych. Narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety, składający się z czterech modułów i obejmujący 35 usystematyzowanych pytań.

W mojej opinii próba ominięcia przez Autorkę trudności metodologicznych wynikających ze złożoności tematu badawczego nie była w pełni udana. Należy oczywiście zgodzić się ze stwierdzeniem Autorki, że przyjęte metody badawcze tj. krytyczna analiza literatury przedmiotu oraz następujące po nich badania empiryczne: jakościowe i ilościowe spełniają warunek triangulacji metodologicznej. Zbieranie materiału badawczego przy wykorzystaniu zróżnicowanych technik badawczych wpływa na podniesienie stopnia rzetelności badań, trafności wnioskowania i pomaga w weryfikacji już zebranych informacji oraz zmniejsza niebezpieczeństwo popełnienia błędu pomiaru. Jednakże metoda triangulacji metodologicznej powinna prowadzić także do uzyskania jednoznacznych wniosków

badawczych, a w przypadku przedłożonej pracy istnieją wątpliwości co do uzyskanego rezultatu. Przykładowo, na str. 156 – Autorka wskazuje brak reprezentatywności oraz ograniczoną wielkość próby badawczej konkludując, że wyników nie można uogólnić, ani na poziomie regionalnym, ani na poziomie ogólnokrajowym. To stwierdzenie wydaje się stać w sprzeczności z opisem analizy statystycznej na str. 89-90, gdzie jednak stwierdzono, że minimalna próba badawcza jest na poziomie 96 przedsiębiorstw (przy czym zebrano 105 ankiet).

4. Struktura i ocena wartości merytorycznej rozprawy

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska składa się ze wstępu poprzedzonego spisem treści, pięciu rozdziałów kończących się podsumowaniem i z zakończenia. Obejmuje także: bibliografię, spis wykresów, spis tabel i załącznik z wzorem kwestionariusza wywiadu. Praca liczy 203 strony, w tym bibliografia 23 strony (str. 166-189) i załączniki 11 stron (str. 190-201). Spis tabel obejmuje 58 pozycji, spis wykresów wykazuje 7 pozycji, a ponadto wyszczególniono 1 rysunek. Zaprezentowana struktura dysertacji jest prawidłowa i nie budzi zastrzeżeń. Układ treści jest logiczny, spójny wewnętrznie i rozłożony proporcjonalnie w poszczególnych rozdziałach.

Wstęp dysertacji oceniam pozytywnie. Zawiera on uzasadnienie podjęcia badanej tematyki z perspektywy transformacji systemowej w Polsce, a także zgodnie z wymogami ustawy określa zaprezentowane przez Autorkę oryginalne rozwiązanie w zakresie wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej i społecznej. Podjęte w dysertacji badania nad determinantami funkcjonowania i rozwoju firm rodzinnych w województwie zachodniopomorskim stanowią próbę wypełnienia istniejącej luki badawczej.

Pierwszy, wprowadzający rozdział ma charakter deskryptywny. Autorka przedstawiła w nim podstawowe teorie przedsiębiorczości zaczerpnięte z polskiej i zagranicznej literatury. Pozytywnie należy ocenić uwzględnienie i charakterystykę przedsiębiorczości indywidualnej jako podstawy przedsiębiorczości rodzinnej.

W rozdziale drugim przedstawiono bogaty przegląd definicji firm rodzinnych w ujęciu literatury zagranicznej i krajowej. Wskazano kilka sposobów klasyfikacji definicji przedsiębiorstw tego typu według zróżnicowanych kryteriów. Ze względu na dużą różnorodność tychże definicji, Doktorantka podjęła - w mojej opinii - nie do końca udaną próbę stworzenia autorskiej definicji firmy rodzinnej. W rozdziale tym wskazano także determinanty wpływające na funkcjonowanie i rozwój badanych przedsiębiorstw. Przyjętym

kryterium podziału determinant były czynniki egzogeniczne (środowiskowe), odnoszące się do wszystkich firm na terenie Polski i endogeniczne – unikatowe, charakterystyczne dla firm rodzinnych. Dokonano również przeglądu badań dotyczących firm rodzinnych w Polsce w latach 2009–2024 wraz z uzasadnieniem wyboru podjętej problematyki badawczej.

Rozdział trzeci ma charakter opisu zastosowanej metodyki. Przedstawiono w nim problematykę pracy, cel, zadania badawcze, omówiono także zastosowane metody, techniki i narzędzia badawcze. Podstawowe narzędzie badawcze (badanie ankietowe), zawierało cztery moduły: charakterystykę przedsiębiorstwa, funkcjonowanie przedsiębiorstwa rodzinnego, zarządzanie przedsiębiorstwem rodzinnym oraz cechy osobowościowe przedsiębiorcy. Do zebrania kwestionariuszy wykorzystano technikę badawczą CATI. Przeprowadzono analizę podstawowych zależności stochastycznych między poszczególnymi determinantami funkcjonowania i rozwoju firm rodzinnych w województwie zachodniopomorskim. Analizy statystycznej dokonano przy wykorzystaniu oprogramowanie IBM SPSS. Użyto także arkusza kalkulacyjnego Excel. W analizie posłużono się tabelą kontyngencji.

Autorka zwróciła również uwagę na brak powszechnie dostępnych statystyk oraz trudności związanych z pozyskaniem baz danych przedsiębiorstw rodzinnych w województwie zachodniopomorskim.

W kolejnym, czwartym rozdziale pracy mającym charakter badawczy – została przedstawiona gospodarcza charakterystyka województwa zachodniopomorskiego. Następnie zaprezentowano wyniki badań empirycznych, które koncentrowały się na analizie unikatowych determinant endogenicznych oraz determinant egzogenicznych. Uzyskane wyniki zostały zestawione z danymi z badań ogólnopolskich. Przeprowadzone analizy statystyczne wskazały główne zmienne wpływające na rozwój i funkcjonowanie firm rodzinnych w województwie zachodniopomorskim.

W kończącym pracę piątym rozdziale przedstawiono determinanty funkcjonowania i rozwoju trzech firm rodzinnych ze zróżnicowanych branż na podstawie badań jakościowych zaprezentowanych w formie studium przypadku. Podstawowym wskaźnikiem sukcesu badanych firm jest w percepcji Autorki ich długotrwałe funkcjonowanie na rynku. Natomiast główną barierą, z jaką mierzą się wskazani przedsiębiorcy są regulacje prawne i podatkowe. Przejawy profesjonalizacji występują w ograniczonym stopniu, głównie w obszarze doradztwa. W mojej opinii rozdział ten ma charakter głównie eksploracyjny. Badania jakościowe zazwyczaj poprzedzają etap badań ilościowych i według mnie także w

przedkładanej dysertacji Autorka powinna rozważyć zmianę kolejności rozdziałów i logikę projektu badań.

Reasumując można uznać, iż struktura pracy jest przejrzysta. Autorka prowadzi rzeczową argumentację i wyprowadza logiczne wnioski, jakkolwiek w wielu miejscach wywody wydają się zbyt obszerne, a przykładowo szczegółowe wyjaśnianie podstawowych pojęć z dziedziny przedsiębiorczości jest w mojej opinii - nadmiarowe.

5. Rezultaty badawcze

Uważam, że tematyka podjęta przez Doktorantkę jest istotna zarówno z punktu widzenia dociekań o charakterze czysto naukowym jak i aplikacyjnym. Autorka przedkładanej dysertacji wykazała się umiejętnością prowadzenia badań naukowych przy wykorzystaniu zróżnicowanych narzędzi badawczych. Na podkreślenie zasługuje ponadto prawidłowe sformułowanie głównego celu badawczego i celów pobocznych. Niestety, uzyskane rezultaty badawcze uznaję za skromne. Jak już wspomniano Autorka nie sformułowała tezy pracy, ani też nie podjęła próby weryfikacji hipotez badawczych. Otrzymane i zaprezentowane w pracy rezultaty mogą służyć jako istotna, wstępna eksploracja wybranego obszaru badań. Należy także wskazać na niedostatek istotnego wnioskowania i rekomendacji o charakterze praktycznym, np. dla władz samorządowych, nawet na podstawie tylko już dotychczas uzyskanych rezultatów.

6. Ocena strony formalnej i technicznej pracy

Formalna strona pracy nie budzi większych zastrzeżeń. Bardzo liczne i obszerne przypisy są sporządzone w sposób prawidłowy. Tabele zredagowane są w sposób przejrzysty. Autorka nie ustrzegła się jednak drobnych błędów językowych, literowych (np. na stronach: 5, 52, 157,) i innych, a w szczególności należy do nich zaliczyć:

- a) stosowanie wymienne pojęć: egzogeny i egzogeniczny,
- b) powtórzenie dosłowne dużych fragmentów pracy: str. 7 i str. 84,
- c) identyczne sformułowanie tytułu pracy i rozdziału 4.2,
- d) błędny przypis na str. 89,
- e) błędy edytorskie w tytule rozdziału 5. str. 136,
- f) błędy edytorskie w tabeli 5.1 str. 151.

Oto pytania badawcze, na które chciałabym usłyszeć odpowiedzi od Doktorantki:

- 1) Jakie (oprócz wymienionych w pracy) dodatkowe przejawy profesjonalizacji mogłyby wpłynąć na rozwój i wzrost konkurencyjności firm rodzinnych województwa zachodniopomorskiego?
- 2) Która z grup badanych determinant tj. determinanty endogeniczne czy egzogeniczne mają decydujący wpływ na rozwój firm rodzinnych w województwie zachodniopomorskim?
- 3) Jakie rekomendacje dla władz samorządowych i wojewódzkich w zakresie polityki gospodarczej i społecznej regionu wynikają z uzyskanych przez Panią wyników badań?

7. Konkluzja końcowa

Przedstawione uwagi i zastrzeżenia w znacznej części mają charakter dyskusyjny i nie umniejszają wartości przedłożonej rozprawy. Stanowi ona próbę oryginalnego rozwiązania istotnego problemu naukowego i gospodarczego. Do najważniejszych walorów pracy zaliczam:

- poprawne sformułowanie celu i problemu badawczego,
- dobrze dobraną i wykorzystaną literaturę, zarówno krajową jak i zagraniczną,
- bardzo dobrą praktyczną znajomość przedmiotu badań
- czytelnie opracowany materiał statystyczny.

W podsumowaniu merytorycznej i formalnej oceny rozprawy doktorskiej mgr Elżbiety Jabłońskiej pragnę stwierdzić, że przedłożona dysertacja pt. „Determinanty funkcjonowania i rozwoju form rodzinnych w województwie zachodniopomorskim” odpowiada warunkom ustawowym i może stanowić podstawę do ubiegania się o nadanie stopnia naukowego doktora w dyscyplinie ekonomia. Wnoszę zatem do Rady Naukowej Instytutu Ekonomii i Finansów US w Szczecinie o jej przyjęcie i dopuszczenie do publicznej obrony.